

А. П. Гетьман,

завідувач кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Становлення України як суверенної правової держави потребує проведення широкого кола еколого-правових досліджень з урахуванням вітчизняного нормотворення і зарубіжного досвіду регулювання відносин в сфері використання та відтворення природних ресурсів, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки.

Наука екологічного права – складова частина юридичної науки України, яка, в свою чергу, входить до системи суспільних наук. Вона є системою знань і ідей про закономірності розвитку екологічного права та законодавства, дослідження сутності й механізму дії норм, інститутів і підгалузей цього права, його порівняльних аспектів, проблем співвідношення національного екологічного права з міжнародним правом навколишнього природного середовища.

Дискусії навколо предмета екологічного права, його структури, змістовної складової, а, відповідно, й науки екологічного права існують з часів його появи на теренах колишньої радянської держави в якості самостійного правового явища. Разом з тим, економічні перетворення, що здійснюються в українському суспільстві, правова реформа, реформа вищої, у т.ч. і юридичної, освіти прийняття нових освітніх стандартів, викликають необхідність прийняття сучасних рішень на шляху подальшого розвитку науки екологічного права, її впливу на законотворчу діяльність і юридичну практику та зв'язок з модернізацією правничої освіти і формуванні наукових шкіл.

Сучасний стан розвитку науки екологічного права характеризується наявністю розгалуженої системи законодавчих та нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в сфері використання природних ресурсів, їх відтворення, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Незважаючи на те, що в значній мірі оновлення екологічного законодавства відбувалося шляхом надмірної диференціації нормативних актів на рівні законів чи підзаконних нормативних актів, тобто диференційовано щодо кожного з природних ресурсів або для регулювання окремих спеціальних питань, дослідження відповідних еколого-правових аспектів відбувалося в контексті віддзеркаленої Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» ідеї створення правового меха-

нізму забезпечення сталого екологічної політики, унеможливлення екологічних ризиків, попередження та ліквідації негативних екологічних та соціальних наслідків прояву екологічної небезпеки. У проведених після прийняття цього Закону наукових досліджень були сформульовані основні принципи охорони довкілля у поєднанні з ефективним природокористуванням і забезпеченням стандартизованої якості навколишнього природного середовища, розроблені концептуальні засади екологічних прав і свобод людини та громадянина.

Законодавча модель Закону обумовила наукову перспективу еколого-правових досліджень в нових політичних, еколого-соціальних і економічних реаліях суверенності України, розробку нових законів та кодексів у сфері природокористування, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки.

Саме в такому контексті були виконані наукові дослідження:

- проблем правового забезпечення ефективності екологічної експертизи як організаційно-правового засобу реалізації екологічного законодавства і права та гарантій прав громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;

- концепції реалізації права охорони навколишнього природного середовища, суб'єктивним чинникам механізму правореалізації, правосвідомості та правовій культурі як складовим суб'єктивних мотивацій дотримання норм права охорони довкілля;

- доктрини становлення та розвитку екологічного процесуального права як механізму реалізації матеріальних норм екологічного права;

- проблем забезпечення ядерної та радіаційної (радіоекологічної) безпеки;

- концепції рекреаційного права;

- гармонізації екологічного законодавства в Європі;

- доктрини економіко-правового механізму охорони навколишнього природного середовища;

- проблем компенсації шкоди за екологічним законодавством;

- доктрини формування флористичного права України.

До вагомих результатів еколого-правових досліджень, які були проведені за період незалежності нашої держави у провідних наукових та освітянських юридичних центрах України (Харків, Київ, Одеса, Львів, Донецьк) слід також віднести:

- правове забезпечення екологічної безпеки в різних сферах господарювання: забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування та сільськогосподарської продукції; забезпечення екологічно небезпечної діяльності; правові аспекти екологічного ризику; забезпечення радіаційної безпеки; забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст; забезпечення екологічної безпеки у галузі авіації; запобігання негативного впливу об'єктів підвищеної екологічної небезпеки;

- право власності, користування та відтворення об'єктів тваринного світу;

- правові засади використання та охорони надр: правові засади гірничої концесії; правове забезпечення видобування корисних копалин; припинення права надрокористування;
- правовий режим лісових ресурсів та рослинного світу, формування флористичного права України;
- правове регулювання використання природних ресурсів виключної (морської) економічної зони України;
- право користування курортними, лікувальними, оздоровчими та рекреаційними зонами;
- відповідальність за порушення водного законодавства;
- правове забезпечення поводження з небезпечними та побутовими відходами;
- правові засади реалізації окремих функцій управління в сфері екології: екологічний контроль; екологічний моніторинг; екологічний аудит; екологічне прогнозування; екологічне ліцензування.

Зазначені дослідження, що проводилися в еколого-правовій науці, сприяли подальшим науковим розробкам та дискусіям з проблем забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування, охорони довкілля, дотримання та гарантування реалізації екологічних прав людини.

Перспективи та подальші напрями розвитку еколого-правової науки поглибно знаходяться в полі зору провідних наукових та освітянських юридичних центрів нашої держави. На протязі останніх років була проведена низка наукових та науково-практичних конференцій і «круглих столів», присвячених проблемам раціонального природокористування, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки, методики викладання еколого-правових дисциплін тощо. Серед них необхідно виділити: Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання та охорони природних ресурсів (9-10 жовтня 2009 р.) – м. Харків; актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні (14-15 травня 2010 р.) – м. Хмельницький; Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД (10-11 вересня 2010 р.) – м. Луцьк; Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін (25-26 листопада 2010 р.) – м. Харків; Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України (18 березня 2011 р.) – м. Київ; Правові аспекти реалізації екологічної та природоресурсної політики (7-8 жовтня 2011 р.) – м. Дніпропетровськ; співвідношення екологічного, природоресурсного, земельного та аграрного права (9 грудня 2011 р.) – м. Харків; досвід і проблеми вдосконалення екологічного законодавства (14 грудня 2012 р.) – м. Дніпропетровськ; Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України (9 листопада 2012 р.) – м. Харків;

Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: круглий стіл, присвячений пам'яті проф. Ю. О. Вовка (24 травня 2013 р.) – м. Харків; Досвід і проблеми інкорпорації, імплементації та адаптації екологічного законодавства (25 вересня 2013 р.) – м. Дніпропетровськ.

Зазначені наукові та науково-практичні конференції стали віддзеркаленням тих наукових доробок та наукових пошуків, які затребувані сьогodнішнім днем і знаходяться на порядку денному еколоого-правової науки. До таких досліджень слід віднести:

- Обґрунтування доцільності подальшої кодифікації екологічного законодавства. Форми такої кодифікації за думкою науковців різняться, – від прийняття трьох базових законів – Природноресурсового кодексу, Природоохоронного (Середовищеохоронного, Ландшафтного) кодексу, Закону про екологічну безпеку, а на їх базі Екологічного кодексу до прийняття Кодексу законів про довкілля (навколишнє природне середовище).
- Розробка пропозицій стосовно кодифікації геологічного (надрового) законодавства, законодавства про екологічне страхування, у сфері використання ядерної енергії та забезпечення радіаційної безпеки, у сфері містобудування.
- Дослідження стану та перспектив законодавчого регулювання екологічної безпеки.
- Подальший розвиток доктрини конституційного права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля (навколишнє природне середовище) та загальних екологічних прав людини і громадянина.
- Дослідження теорії договірних відносин в екологічному законодавстві України.
- Аналіз проблематики правового забезпечення реалізації нової стратегії екологічної політики в державі.
- Розробка правових засад оптимізації управління, використання та охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
- Дослідження механізму реалізації матеріальних норм екологічного законодавства.
- Аналіз юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.
- Подальший розвиток теорії флористичного права України.
- Дослідження права ЄС та втілення його стандартів в національне екологічне законодавство.
- Реформування функцій управління в сфері природокористування, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки (екологічне прогнозування, екологічний моніторинг та аудит, екологічна експертиза, екологічний контроль, екологічні стандарти та нормативи тощо).
- Дослідження правових засад ландшафтного права та законодавства.

- Розробка правових аспектів використання та відтворення природних ресурсів (вод, рослинного та тваринного світу, природних ресурсів виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу України).

- Визначення шляхів та механізму охорони окремих природних ресурсів та природних комплексів (земель, надр, вод, лісових ресурсів, рослинного та тваринного світу, атмосферного повітря, екомережі, територій та об'єктів природно-заповідного фонду), а також охорони навколишнього природного середовища як єдиного природного явища.

Законотворча діяльність та юридична практика повинні бути чітко підпорядковані механізму ефективного функціонування системи законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, спрямованого на досягнення національних пріоритетів. Основними вимогами до такого законодавства є його відповідність Конституції України, наближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угод, стороною яких є Україна, соціальна прийнятність, реалістичність, економічна ефективність. Законодавство має сприяти гнучкому застосуванню економічних інструментів для стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій, розв'язання проблем на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Головними формами впливу науковців на законотвorchу діяльність і юридичну практику є: розробка законопроектів у складі робочих груп, тимчасових творчих колективів за державним замовленням. Відповідні наукові колективи функціонують в НДІ правознавства та науково-дослідному секторі НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»; розробка концепцій законопроектів авторськими колективами; розробка пропозицій до законопроектів, підготовлених іншими робочими групами чи творчими науковими колективами; розробка наукових пропозицій щодо удосконалення чинних законодавчих актів; підготовка експертних висновків на законопроекти, розроблені суб'єктами законодавчої ініціативи, а також внесені до Верховної Ради України; підготовка експертних висновків щодо ефективності чинних законодавчих актів.

До речі, фахівцями в галузі екологічного права в межах реалізації зазначених форм впливу на законотвorchу діяльність були сформульовані та запропоновані пропозиції стосовно: формування національної законодавчої бази з питань біобезпеки та забезпечення її подальшого вдосконалення з урахуванням відповідних положень законодавства ЄС; оптимізації планування забудови і розвитку зелених зон; підвищення якості і забезпечення доступу до якісної питної води; мінімізації утворення, безпечної утилізації або захоронення відходів; підвищення якості атмосферного повітря, зниження рівня шуму шляхом оптимізації транспортних потоків та мінімізації викидів зі стаціонарних джерел та багато інших.

В цьому аспекті необхідно завжди пам'ятати слова О. С. Колбасова, який у своєму заповіті екологам проголосив про те, що екологічне право повинно

відіграти колосальну історичну роль – стати противагою для решти права, що перебуває насторозі майнового достатку і поєднаной з ним влади.

Як вважає російський вчений Ю. О. Тихоміров, в період великих перетворень з усією гостротою постають питання про нову роль права, про оновлення і розвиток законодавства. Без їх вирішення неможливо успішно формувати правову державу. Потрібна сучасна наукова концепція, яка дозволить передбачати динаміку розвитку законодавства, співвідношення його галузей і підгалузей, визначити пріоритетні законодавчі акти на найближчу перспективу і послідовність прийняття інших законів з урахуванням потреб економіки, соціальної і політичної сфер.

У зв'язку з наведеним, виникає нагальна потреба розробки Концепції розвитку екологічного права та законодавства України. Метою такої Концепції повинні бути пропозиції стосовно основ екологічного законодавства як діючої, так і розвиваючої нормативно-правової системи, що спирається на прогностичні оцінки і перспективні програми соціально-економічного розвитку держави; обґрунтування системної основи і принципів побудови, дій і розвитку законодавства, маючи на увазі встановлення обґрунтованих пропозицій співвідношення видів законів, законів і підзаконних актів, законів і міжнародно-правових актів, а також внутрішнього зв'язку між підрозділами системи законодавства; чітке визначення критеріїв законодавчого регулювання; розробка механізму забезпечення дії закону, його моніторингу; забезпечення функціонування законодавства по виконанню умов проведення державних реформ в економічній, соціальній, судовій, адміністративній та інших сферах; вдосконалення законодавства в напрямку розробки механізму врівноваження «викликів» глобалізаційних процесів, що можуть мати негативний характер; розробка рекомендацій щодо оптимізації процесу підготовки, прийняття й реалізації законів в екологічній сфері.

Ю. В. Баулін,

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заступник Голови Конституційного Суду України

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

1. Суспільно-економічний та політичний стан країни, досягнення галузевих правових наук та загальної теорії держави і права спонукають до системного переосмислення наукових підходів до правового регулювання суспільних відносин в Україні, в тому числі і в сфері боротьби зі злочинністю. З цієї точки зору